

személyes történelem

SZOKÁCS LÁSZLÓ

Ady igézetében

„A költészet szeretete az életem lényege! Minden vers, amely nem mesterkélte, amelynek van mondanivalója, és amelyik szép, különleges formában jelentkezik, szól hozzám, újra szüli bennem önmagát. Mindenkinek van egy kedves, a többiektől megkülönböztetett költője. Reám nagy hatást gyakorolt *Ady Endre!* Költészete mindig a legtöbbet adta: meglepett, magával ragadott, szomjasan szívtam magamba minden sorát. Egy életen át elkísér...” – E vallomást *Volcsánszky Jánosné Mészáros Erzsébet* tanárnő mondta, aki a századfordulón született Balassagyarmaton. Édesapját korán elvesztette, s édesanya nehéz körülmények között öt gyermeket nevelt. Ő volt a negyedik a sorban, Budapesten tanult s mindig tanítványokat vállalt, hogy özvegy édesanyját segítse. Az 1923-26 közötti éveket Svájcban és Franciaországban töltötte, mert ebben az időben nehéz volt Magyarországon tanári álláshoz jutni. Tanult abban a svájci nevelőintézetben is, ahol *Csinszka* is megfordult. Balassagyarmatra visszatérve a város több iskolájában tanított, s mint gimnáziumi tanár ment nyugdíjba.

Ahogy vallomásában mondja, valóban egész életét végigkísérte *Ady Endre* költészetének szeretete. Mint fiatal diáklány, ott volt a költő temetésén. A Pázmány Péter Tudományegyetemen *Babits Mibály* előadásait hallgatta és Stószon *Fábry Zoltánnal* is találkozott, akivel az Adyról folytatott beszélgetések még teljesebbé tették számára a költő portréját. Nem sokkal 1978-ban bekövetkezett halála előtt *Szokács László* beszélgetett *Volcsánszky*né Mészáros Erzsébettel.

– *Vajdát, Reviczkyt* olvasó, szavaló serdülő leány voltam, amikor revolúciószerűen robbant az életembe *Ady Endre* általam eddig ismert minden költőtől merőben különböző versvilága. Budapesten a Csalogány utcai tanítóképző intézet másodéves növendéke voltam. Egyik barátnőm *Sztrakoniczky Mária* hozta el az *Új verseket* a háborúban elesett újságíró bátyjának, Károlynak hagyatékából. Akkori olvasmányaink *Oscar Wilde, Maeterlinck* művei voltak. Három-négy barátnőmmel, a haladó gondolkodású költő-tanárunk, *Palágyi Lajos* szuggesztív hatása alá kerültünk és

lelkesedtünk az irodalomért. Szinte ámulva olvastuk az *Új verseket*. A kötetből felolvastunk egymásnak és ha nem is értettük lelkileg, a versek titokzatossága, némelyiknek monoton zenéje lenyűgözött. Leckéimet néha el is hanyagoltam, asztalomra könyökölve, megfeledkezve a körülöttem nyüzsgő világról, a verseket olvastam. Ha a folyosón sétáltunk *Nadányi Olgával* egymás fülébe Ady-verseket sugdostunk. Sztrakoniczky Máriától újabb Ady-kötetek kerültek a kezembe. A *Nyugat* számai közül is jó néhány. Mindent szerettem volna tudni Adyról. Az 1917-ig megjelent versesköteteiből már többet megvettem, a Fő utca egy sötét kis antikvár boltjában leltem rájuk. Mind többet és többet tudtam meg róla, költészetéről, elhivatottsági hitéről. . .

Nehéz időket éltünk. Dúlt a háború, érkeztek a menekültek, s egyre több lett a halottak száma. Majdnem mindenkinek volt valakije a fronton. Bátyám János már a második éve az olasz harctéren. András unokabátyám a Piave hullámsírjában. Gyarmaton a szomszédunkban egy kedves, Csikszeredáról menekült család húzódott meg. Fiukkal Viktorral, aki az orosz fronton volt, leveleztem. Egyszer levél jött tőle egy hadikórházból: tőből amputálták a lábát. Velem tudatta először, az édesanyjának nem merte megírni. Aztán többet nem hallottam róla. Tele voltunk félelemmel, szorongással.

Egyik barátnőm Medgyesi Zsófia egyetemista nővérétől sokat hallottunk arról, hogy Adyt támadták háborúellenessége miatt. Magyartalannak bélyegezték, mert orszorozta a szörnűsűség pusztítást. Az intézet udvarából át lehetett látni a többemeletes szomszédos épületbe, ahol katonakórház volt. A szűk utcácska macskakövein panaszosan koppantak a sebesültek, féllábúak mankói. Egyszer láttam egy temetést, amint csendes menetben egy fekete ládát hoznak ki a kórházból, s a menet a kocsni után néhány emberrel elindul csendben a Széna tér felé. Ki volt? Ki tudja már azt. . .

1918. szeptemberétől az Erzsébet Nőiskola Tanárképző Főiskolájának hallgatója lettem. Élményekben és tanulmányokban gazdag életszakaszom ez. A kitört őszirózsás forradalom a főiskolára is nagy változást hozott. Új tanárok jöttek. Az irodalomtörténetet előadó *Rubinyi Mózes Petőfi* forradalmi költészetével kapcsolatban a beállott nagy fordulat jelentőségéről beszélt. Ennek hírnökéül Adyt emlegette. *Kogutovicz Károly* a munkások nehéz helyzetéről festett részletes, megdöbbentő képet. Egy alkalommal egy gyűlésen vettem részt, amely az egyetem bölcsészkarának egy külön épületében, a Gólyavár nagytermében zajlott le. Politikai előadások hangzottak el, s valaki Ady-verseket szavalt. . . A világ zajlott, rengett körülöttünk. A gomblyukokban őszirózsák virítottak. *Károlyi Mihály* lett az ország első embere. Közben jöttek a hírek Adyról: már nagy beteg, s neve már nem szerepel a politikusok között.

Egy napon aztán végigszárguldott a hír a városban: meghalt Ady Endre. Megdöbbenve hallgattuk és adtuk tovább a hírt. Az ifjúság számára 1919. január 27. és 28. gyásznapi volt. Nem mentünk az órákra, a folyosókon csoportokba verődve beszéltük meg, hogy elmegyünk a temetésre. Az egyetemi hallgatók pénzt gyűjtöttek koszorúra. Én is felajánlottam kis hópénzemből valamennyit. Talán két szál szegfű kitellett belőle, de az is lehet, hogy csak egyre volt elég. Pár nap múlva volt a temetés. Lucskos, tél végi délelőtt volt. A Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel Ady End-

rét. A Múzeum körúton valóságos fekete tengerként hullámozott a gyászoló tömeg. Fedetlen fejű, fekete ruhás férfiak tartották fenn a rendet. Az előcsarnokba nem lehetett bejutni. Fulladásig szorosan állottak egymás mellett az emberek: diákok, munkások, kalapos, kendős asszonyok. Valami roppant a lábam alatt, a mellettem álló középkorú férfi szemüvege volt. Lecjtette, amikor könnyeit törölgette. Hihetetlen: sírtak az emberek.

A kapun kifordult a gyászkocsi. Csak nagyon messziről láttam, amint kocsiba segítenek, az emberek elől arcukat fekete fátyollal elrejtő női alakokat. Megindult a menet a Körúton, a Rákóczi úton. Elöl az ezüstös fekete gyászkocsi, utána autók, kocsik a gyászolókkal, majd kocsik a koszorúkkal. A Kerepesi temető megtelt több ezer emberrel, sárba hajló, tapadós, szürke hó fedte a sírokat. Mélyen gázoltunk a sírok között ebben a cipőbe befolyó olvadó latyakban... Voltak, akik a lebetonozott sírokra álltak, a vaskerítésekre kapaszkodtak, hogy jobban lássanak. Én elsodródtam a tömegben, amely engemet vitt magával egy darabig, aztán megállt. Kezdődött a gyászszertartás. Messziről hallottam a gyászbeszédnek foszlányait. Valaki találgatta mellettem: most *Jászi Oszkár* beszélt, vagy talán *Móricz Zsigmond*?

A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarán 1919. első félévében *Babits Mihály* – akkor még a magyar és a világirodalom professzora – Ady-semináriumot hirdetett. Szerencsés véletlen, hogy órarendem olyan volt, eljárhattam az előadásokra. Az első emeleti nagy előadói terem mindig úgy megtelt diákokkal, hogy egy tenyérnyi hely nem maradt üresen. Még fakultásbeliek is eljártak Babits előadásaira, és álltak hátul és az oldalsó falak mellett is. Ma is előttem van, szinte látom, amint kilép szobájából, s a könyveket a tanári asztalra helyezi, hogy aztán ezeket mindig biztos kézzel felüsse, ha idézni akar. Fekete, vagy nagyon sötét szürke ruhát viselt, mindig állva adott elő. Magas, szikár alakja uralta a termet. Tisztán, érvelve, jól, érthetően beszélt. Néha tagoltan kiemelte a szavakat, szépen zengő férfihangján. A verseket emelt hangon, ám minden pátoz nélkül olvasta fel. Magas, fehér homloka, világított mint egy szép fehér ruhájú lámpa.

Valami tisztaság, szépség lengte körül ezeket az órákat. A két költőóriás újratalálkozásai voltak ezek az előadások. Babits Mihály, a költő szerényen félreállt: csak a költőtárs Ady állott a rávilágító reflektor fényében, akit maga fölé emelt. „Ez csodálatosan szép!” – mondta Babits, valami tiszteletteljes elragadtatással egy-egy felolvasott vers végén, miközben az asztalra helyezte a kötetet. Nem különítette el magát professzori magaslathoz a hallgatóktól. Témákat adott ki feldolgozásra. A félév idejéből csak Ady két verseskötetének az *Új versek* és a *Vér és arany* vizsgálatára futotta. Babits versről versre lépegetve mutatta be, mint hámlanak le Ady költészetéről Reviczky, Vajda, a szigorú törvényeket maguk elé állító parnasszisták. *Baudelaire, Rimband, Verlaine* költeményeinek reminiscenciái és mint szólal meg a magyar ugarban már az igazi Ady. A Babits-formálta Ady-portrék halványabbak, mint az általunk ma ismert teljes Ady-kép. Babits, az esztéta költő felől közelítette meg szinte áhítattal az alig egy hónapja elföldelt bajtárs költészetét, művészi arculatát. A köteteket, azok ciklusokra osztottságát a költő lelkivilágában élesen különváltó fonalaknak nevezte, melyeknek felépítése ugyan Dantéra emlékeztet, de ez a rendszer Adynál természet adta ösztön, mint

a méhek, a pókok munkája. Csak mi szeretjük benne az ész rendezgető munkáját látni, élvezni.

Alkotóelemeire bontva Ady verseit, munkásságát, Babits a leglényesebbek egyikének a költő önmagához való hűségét tartotta. A lírikus problémája a maga egysége. Zsenijének legfőbb vonása az erkölcsi emlékezés. Önmagára való ráemlékezések több verséből kimutathatók. Ő mindent csak önmagával kapcsolatban érez fontosnak. Az önmaga ellen támadó dacot is legmélyebb énjéből merítette. Múzsája is saját, legmélyebb lény, teste. Szerelmi költészete is önmagából kibomló vívódása: emésztő-fogyasztó, rettenetes parazita, melynek a nők csak külső szimbólumai. Elvről, belső élményről van szó ezekben a költeményekben, nem egy nőről. Ha a verset elemezte Babits, azt főleg a művészi megformáltságában vizsgálta. „Nem tehetek róla – mondta mosolyogva – de ez a gyengém. Aprólékos boncolgatásunk sem méltó Adyhoz, de hát itt most mi tanulók vagyunk” – mondta. De Ady életművét, költészetének összességét a költő művészi forradalma felől közelítette meg, annak alaphangja, a lázadás irányából. Hogyan lett Ady forradalmár? – tette fel a kérdést Babits, mintegy önmagának. A dac által – felelte –, nem az eszmeáramlatoktól, nem könyvekből kölcsönözte. A dac által, mely régi magyarok lelkének vonása. Örökség. Amikor Ady észrevette, hogy „meg van verve” éleslátással, már tudta, hogy választania kell a bátrak útja és a szemet hunyó, gyáva meghunyászkodás, a szűkkörűségben megmaradás útja között, mely annyi sok ember veszte. Ez utóbbi nem lehetett Ady útja. Dacos konoksága üzi, hajtja, hogy elszakadjon a korabeli áporodott magyar epigon költésztől, nem akart a „szürkék hegedűse” lenni. Mikor a körülötte tengődő irodalmi szegénységet felismerte, úgy érezte magát mint a sziklán tengődő növény. Másra, újra vágyott, vagy belső élményekre. Ez hajtotta őt Párizsba. Babits szerint akkor tagadta meg a magyart, a magyarkodó magyart és akkor fordult el a „tilinkós álparaszt” irodalomtól. De még régi önmaga egy részéről sem tud megszabadulni, elszakadni: érzi, hogy költészete még nem bontakozott ki a maga teljességében, bár már elszakadt a körülötte tényező álirodalomtól. Babits szerint Ady nagy problémája a magyar zseni problémája, aki mintha korán jött volna, aki miért nem aludt még vagy ezer évet a hepcsupás vén Szilágyban. Babits – mint máskor is gyakran – feltette a kérdést, mintha saját magával beszélt volna: „Milyenek látta magát Ady a nagy idegen, magyar népevel való ... viszonyában?” Sok-sok szimbólummal próbálta magyarázni. Babitsot erősen foglalkoztatta Ady próféta volta is. Előadásai során nemegyszer költőprófétának, vagy egyszerűen prófétának nevezte. A dolgok mögöttinek meglátása Ady szimbolizmusának a gyökere: nem a felszínen nyüzsgő a fontos, hanem az, ami mögötte van. Babits azt is fejtegette, hogy Ady nem dekadens, nincs meg benne az élet tagadása, hanem az élet igenlése. Költészetének tragikus komorsága abból adódik, hogy teljesen tudatában van annak a tehernek, amit a sors reá rakott.

Nem is tudnék az előadások teljes anyagáról beszámolni csak néhány villanással próbáltam bemutatni azt a portrét, amit Babits elsőként Ady Endre halála után a költőtársról megfestett. A kép nem teljes, mert szeptemberben már nem adhatott elő, leváltották, mert a történelem kereke csikorgott egyet – visszafelé. Mennyi mindent tudott volna még mondani Adyról! Az egyetemre 1921-ben átkerültem, tanulmányaimat itt fejez-

tem be. Az irodalmat a nagy tekintélyű *Beöthy Zsolt* adta elő. Adynak a nevét nem említette...

Egy kis szlovákiai faluban Stószon töltöttem 1927. nyarat. Itt ismerkedtem meg *Fábry Zoltánnal*. Most is előttem van az akkor még apró házakkal teleszórt mély völgyben fekvő falu, melyet szinte bölcsőként ringatnak a stószói hegyek. Kedves, szeretetreméltó nép lakott itt. Vegyesajkúak, németül, szlovákul, magyarul beszélők. Még egy lengyel család is élt itt. Egybekovácsolódott, összetartó kis község volt ez. Mint egy előttem fekvő fényképen a tűzoltózenekar, melynek tagjai különböző nyelvet beszéltek, de egy ütemre muzsikáltak. Az akkor ott nyaraló fiatalokból álló kis magyar társaság, melynek tagja voltam, hamar összebarátkozott a falu fiataljaival. Fábry Zoltán is közéjük tartozott, kirándulásainkon nemigen vett részt, kivéve azon, melyet a falu közelében lévő kis tisztásra tettünk. A fürdő felé vezető úton esti sétáinkra néha cikisét. Nappal dolgozott. Ekkor írta irodalomesztétikai esszéit, újságcikkeit. A falu felső végén lakott egy kedves, derűs kedélyű bácsi. Gedeonnak hívták, akinek egy hatalmas gramofonja volt. A társaság gyakran eljárt hozzá, hogy századeleji mulatságos kuplékat hallgasson. Az öreg szomszédságában lelkesz apjuktól örökölt négyablakos házban laktak Fábryék. Fábry Zoltán nem vett részt a bolondos zenedélutánokon, mosolyogva háritotta el, ha hívtuk.

Ady szeretete közel hozott bennünket egymáshoz. Többször meghívott a család, vele élt nővére, a drága, kedves vak lány: Anna. Két nagy pupilla nélküli szeme, mint két fehér folyó világított ki az arcából. Biztosan járt, kelt a házban, a konyhában, a sáros kis udvaron gondos, megfontolt léptekkel tapogatta ki a köveket. Behozta az uzsonnát – malátatejes kávé, friss kenyeret, áfonyadzsemet, aztán határozott léptekkel ment a cukorért a szekrényhez. Nem volt szánalmas, esetlen. A csendes megadás méltósága ömlött el lényén. Fábry Zoltán nagyon szerette testvérét. Beszélgetésünkkor ott ült a kanapén, s lelke fehér világának a hang jelentette az életet, a külvilágot. A dolgozószobára most is emlékszem. Középpütt biedermejer asztal, székek. Oldalt a világos, fából faragott, kopottas huzat, a székekkel egyező stílusú kanapé. Egy szekrény, kis asztalon írógép. A falak mellett egyszerű polcok a könyvek súlyától meghajolva. És újságok, sok-sok újság, főleg a magyar nyelvűek: kassai újság, bécsi magyar újság, a *Korunk*. Az Ady-verseskötetek külön polcon voltak.

Magas, sovány, nyúlánk termetű volt Fábry Zoltán. Keskeny válla kissé előreesett. Kissé lehajolt ahhoz, akivel éppen beszélt. Szőke haja és szürkésen kék szeme volt, tekintete nyugodt, szelíd, a világra rácsodálkozó. Harmincéves létére nem látszott többnek húszévesnél. Volt benne valami kisiús kedvesség. Mosolyogni láttam de jóízűt nevetni soha. Estefelé halvány lázfoltok jelentek meg az arcán. Köhécselt. „Emlékl hoztam a háborúból” – mondta. Fábry Zoltán Ady megszállottja volt. Én a szép, dekadens, az istenes, a magyarságverseket idézgettem. Ő az egész Ady-„rengeteget” átölelte. A vele való beszélgetések nyomán egy új, az eddiginél teljesebb, gazdagabb Ady-kép bontakozott ki előttem. Ő ismertette meg velem az igazi, a forradalmár Adyt. Nagyon jól ismerte a magyarországi és a kelet-szlovákiai parasztság nyomorúságos helyzetét. Pontos adatokkal támasztotta alá állításait, mikor a század első negyedé-

nek kisémmizett parasztlairól és a parasztmegmozdulásokról beszélt. Szabó Ervin nevét tőle hallottam először. Nálunk ez időben a pesti értelmiségi fiatalok egy csoportja Szabó Dezső vonzási köréhez tartozott. Én az egyik rajongójától hallottam arról – a ma már nagyon naivnak tűnő elgondolásról –, ahogyan az író a parasztnyomor megszüntetésének módját elképzelte. Fábrián Dánieltől a Bartha Miklós Társaság egyik szervezőjétől pedig a társaság programjának a nehéz paraszti élet megváltoztatásának célkitűzéseiről voltak némi ismereteim.

Fábry Zoltán tárgyilagos okfejtéssel beszélt Adynak a Magyarország fejlődését elgáncsoló nagybirtok elleni haragjáról. Az ő tolmácsolásában hallottam először azokat a verseket, amelyeket a felszabadulás után a középiskolában tanítottam, de akkor 1927-ben elemi erővel hatottak. Az öreg Kunnét, a Dózsa György unokáját, a Fölszállott a pávát, a Csák Máté földjémt... Ady háborúellenes költészetéről többször beszélgettünk. Fábry hangja ilyenkor megkeményedett, szenvedélyesen gyűlölte a háborút, mint Ady. Ebből a szempontból példaképnek tartotta. A háború kérdésében Fábry szinte fájdalmasan azonosult Adyval. Erősen foglalkoztatta Ady magányosságérzete. Magányosnak érezte ő is magát, nem voltak körülötte őt magas szellemiségében megértő barátok. Magában élt, de nem magának. Szerette Ady kurucverseit. Az üldöztetések idején titokban írott Palackposta szerzője akkor még nem sejtette, hogy a nekem felolvasott *Mag hó alatt* című Ady-vers az ő sorsát példázza majd. Az Ady igazát haláláig kereső és bizonyító Fábry Zoltán a magyarországi népek – magyarok és nem magyarok – összetört elnyomottainak összefogását sürgető Adyt vallotta leginkább a magáénak. A magyar haza szeretete – Ady e legszentebb érzése – mondta Fábry, nem tévesztendő össze a más népeket lenéző magyarkodással. Ady az eszményképem – mondta gyakran – aki messze előre látott, s tőle tanultam meg nacionalizmusmentes távlatokban gondolkodni.

Két tanítómesteremtől tolmácsolva így alakult ki bennem Ady Endre teljesebb portréja. A művészi forradalmát megharcoló „pacsirta-álorcás sirályt” Babits Mihály, a „népért síró” forradalmár költőt Fábry Zoltán ismertette meg velem. Az idő mélyéről előkúszó hangjukat szinte újra hallom: a szépen zengő férfihangot és a csendes meleg hangot, a vox humanát.